

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

36

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Kraków 2018

Recenzenci zeszytu nr 36 / Reviewers of Volume No. 36

MHK: Wojciech Baliński, Monika Bednarek, Elżbieta Firlet, Ewa Gaczoł, dr Piotr Hapanowicz, Klaudia Kaczmarczyk, dr Iwona Kawalla-Lulewicz, Marta Marek, Janusz T. Nowak, Piotr Opaliński, Jacek Salwiński, Magdalena Smaga, Joanna Strzyżewska, dr Andrzej Szoka, Maria Zientara, dr Jacek Zinkiewicz
oraz / and

prof. Michał Baczkowski (UJ), prof. Wojciech Bałus (UJ), prof. Czesław Brzoza (UJ), prof. Jacek Chrobaczyński (UP w Krakowie), dr Janusz Firlet (Zamek Królewski na Wawelu), dr hab. Łukasz Gawęł (UJ), prof. Dariusz Kosiński (UJ), dr Marta Wardas-Lasoń (AGH), dr Konrad Meus (UP w Krakowie), dr hab. Janusz Mierzwa (UJ), prof. Piotr Mikietyński (UJ), dr Michał Pręgoski (Politechnika Warszawska), dr hab. Paweł Rodak (Uniwersytet Paris-Sorbonne), prof. Mariusz Wołos (UP w Krakowie), dr hab. Marek Zgórniak (UJ)

Redaktor / Editor: Anna Biedrzycka

Projekt graficzny / Graphic Design: Monika Wojtaszek-Dziadusz

Tłumaczenie na język angielski / Translation into English: Michał Szymonik

Ilustracje / Illustrations:

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), Archiwum Towarzystwa Sztuk Pięknych w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska (BJ), Biblioteka Narodowa (BN), Biblioteka Naukowa PAN i PAU w Krakowie (BN PAN i PAU), Muzeum Historyczne Miasta Krakowa (MHK), Muzeum Narodowe w Kielcach, Muzeum Narodowe w Krakowie (MNK), Muzeum Narodowe w Warszawie (MNW), Muzeum Śląska Cieszyńskiego, Österreichischen Staatsarchiv, oddział Kriegsarchiv; archiwa rodzinne Elżbiety i Krzysztofa Malinowskich, rodziny Wolnych, Wiesława Bielaka, Jacka Golańskiego, Pawła Guzika, Bogusława Micińskiego, Andrzeja Micińskiego, Bożeny Sobuckiej
oraz / and:

Elżbieta Firlet, Janusz Firlet, Jacek Golański, Grzegorz Jezowski, Andrzej Janikowski, Tomasz Kalarus, Piotr Ligier, Witold Migal, Jakub Michał Niebylski, Mateusz Niemiec, Piotr Opaliński, Paweł Suchanek, Łukasz Szatanek, Kinga Tarasek

Skład, przygotowanie do druku / Typesetting: Jacek Łucki

ISSN 0137-3129

© Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków, 2018

Wydawca / Publisher:

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Rynek Główny 35, 31-011 Kraków
www.mhk.pl

www.mhk.pl/krzysztofory

Nakład: 500 egz. / An edition of 500 copies

Druk / Print: Drukarnia Legra

Rocznik jest wpisany do wykazu czasopism naukowych prowadzonego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (część B, poz. 835). Pierwotną wersją czasopisma jest wersja drukowana / The annual is listed in the register of research periodicals kept by the Ministry of Science and Higher Education (Part B, item 835). The periodical originally comes out in print

Rada Naukowa czasopisma Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa / Scientific Council of the *Krzysztofory. Scientific Bulletin of the Historical Museum of the City of Kraków*:

PROF. DR HAB. ZDZISŁAW NOGA (przewodniczący / President) (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie / Muzeum Historyczne Miasta Krakowa)

DR ANTONI BARTOSZ (Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie)

PROF. DR HAB. JACEK CHROBACZYŃSKI (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)

DR PÉTER FARBAKY (Budapesti Történeti Múzeum, Węgry)

DR HAB. JACEK GAUDECKI (Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie)

DR HAB. JACEK GÓRSKI (Muzeum Archeologiczne w Krakowie)

PROF. DR HAB. DARIUSZ KOSIŃSKI (Uniwersytet Jagielloński)

PROF. DR HAB. PIOTR KRASNY (Uniwersytet Jagielloński)

DR HAB. ANNA NIEDŹWIEDŹ (Uniwersytet Jagielloński)

PROF. DR HAB. JACEK PURCHLA (Uniwersytet Jagielloński / Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

DR VOLKER RODEKAMP (Stadtgeschichtliches Museum Leipzig, Niemcy)

Kolegium Wydawnicze Muzeum Historycznego Miasta Krakowa / Editorial Board of the Historical Museum of the City of Kraków:

MICHAŁ NIEZABITOWSKI (przewodniczący / President)

MARCIN BARAN

ANNA BIEDRZYCKA

ELŻBIETA FIRLET

EWA GACZOŁ

DR PIOTR HAPANOWICZ

PROF. DR HAB. ZDZISŁAW NOGA

WACŁAW PASSOWICZ

JACEK SALWIŃSKI

JOANNA STRZYŻEWSKA

DR ANDRZEJ SZOKA

MARIA ZIENTARA

Redaktor naczelny / Editor-in-chief:

MICHAŁ NIEZABITOWSKI

Hala targowa w Podgórzu – rekonstrukcja formy architektonicznej

Informacje o autorze: dr, inżynier architekt, kustosz MHK, Muzeum Podgórza, oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, <http://orcid.org/0000-0001-5947-9229>

Information about the author: PhD, architectural engineer, Curator at the Historical Museum of the City of Kraków, the Museum of Podgórze, the Historical Museum of the City of Kraków, <http://orcid.org/0000-0001-5947-9229>

Abstrakt: Podczas prac nad wystawą *Dwa miasta, dwa brzegi. W 100. rocznicę połączenia Podgórza i Krakowa* (Dom Historii Podgórza przy ulicy Limanowskiego 13, 4 lipca – 27 grudnia 2015 roku) zrodził się pomysł zrekonstruowania formy architektonicznej kilku nieistniejących już podgórskich budynków. Jedną z tych rekonstrukcji miała dotyczyć podgórskiej hali targowej, która znajdowała się w północno-zachodnim narożniku skrzyżowania ulic Kalwaryjskiej i 3 Maja (obecnie Legionów Józefa Piłsudskiego). Inspiracją do tych działań stała się fotografia hali, wykonana z archiwalnego negatywu zachowanego w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa.

Pragmatyka postępowania w przypadku tego typu rekonstrukcji składa się zawsze z dwóch podstawowych etapów: kwerendy archiwalnej i analizy zebranego materiału archiwalnego. To w ich wyniku mogą powstać szkice, a na tej podstawie ostateczne rysunki pokazujące formę architektoniczną danego obiektu. Po ich sporządzeniu można wykonać cyfrowy lub rzeczywisty model danego obiektu. W tym przypadku z założenia końcowym efektem było wykonanie właśnie tego drugiego.

Już na samym początku kwerendy archiwalnej pojawił się istotny problem ustalenia dokładnego adresu, pod jakim znajdował się obiekt. Te dane były niezbędne do wszczęcia poszukiwań materiału ikonograficznego w zasobach archiwalnych. Jak się ostatecznie okazało, podgórska hala targowa od samego początku miała potrójny adres (sic!). Od strony ulicy Kalwaryjskiej występowała pod numerem 10, od ulicy 3 Maja pod numerem 7, a od Rejtana pod numerem 1. Potwierdzeniem tego faktu jest m.in. szkic połowy sporządzony w 1908 roku.

Analiza zgromadzonego w trakcie kwerendy materiału archiwalnego zaczęła się od fotografii archiwalnych. Mimo że w ostateczności okazały się one materiałem uzupełniającym, to jednak stanowiły punkt wyjścia i pozwoliły na odtworzenie licznych detali. Takiemu samemu procesowi pod-

dano zgromadzone archiwalia w postaci rysunkowej. Analiza porównawcza tych rysunków z posiadanymi archiwalnymi fotografiami pozwoliła zidentyfikować różnice pomiędzy odnalezionymi projektami a ostatecznie zrealizowanym budynkiem. Najpoważniejsza zmiana dotyczyła konstrukcji głównego dachu nad halą jatek. Trudno jednoznacznie orzec, kiedy się na nią zdecydowano. Zmianie uległa połącz od strony południowo-zachodniej, sąsiadującej z posesjami przy ulicach Kalwaryjskiej i Kołłątaja. Usunięto z niej poprzeczny daszek, zmieniając koncepcję odwodnienia kosza powstałego ze styku okapu tej połącz z sąsiadującą kamienicą. Na rysunkach brak było rury spustowej odprowadzającej wodę z kosza na dach nad częścią parterową, a widać na nich duży, półkolisty otwór z rzygaczem. Na rysunkach nie ma w tym miejscu stylizowanej sterczyzny. Zmiana dotyczyła też kształtu i lokalizacji świetlika w dachu nad halą jatek. W całości przeniesiono go na wspomnianą wyżej połącz. Ostatnia ze zmian dotyczyła konstrukcji zadaszania przed kramami od strony ulicy 3 Maja. W projekcie przewidywano wsparcie ich okapu na dwóch słupach, z których ostatecznie zrezygnowano.

Kończącym etapem była wizualizacja budynku w postaci makiety architektonicznej. Stanowiła ona ostateczny krok w działaniach nad rekonstrukcją bryły budynku. Dzięki informacjom zawartym w materiałach pisanych możliwe było dokładne datowanie fotografii pokazującej halę od strony skrzyżowania ulic 3 Maja i Rejtana. Wykonano ją w 1902 roku, kiedy funkcjonowała w narożnym lokalu Mleczarnia katolicka A. Biedronia. Dlatego też ostatecznie stan obiektu z tego roku został odtworzony w makiecie.

Na ile podjęte wysiłki okazały się efektywne, można przekonać się, zwiedzając wystawę stałą w Muzeum Podgórza przy ulicy ul. Powstańców Wielkopolskich 1 w Krakowie, będącym oddziałem Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, gdzie eksponowana jest omawiana makietka.

The Covered Market in Podgórze. A Reconstruction of the Architectural Form

Abstract: While working on the exhibition *Two Towns, Two Riverbanks. On the Centenary of the Merger between Podgórze and Kraków* (The Podgórze History House at 13 Limanowskiego

Street, 4 July – 27 December 2015), an idea was conceived to reconstruct the architectural form of a few buildings in Podgórze that had no longer been there. One of such reconstructions was concerned with the covered market in Podgórze, located originally on the north-western corner of the junction of Kalwaryjska Street and 3 Maja Street (now Legionów Józefa Piłsudskiego Street). The task was inspired by the photograph of the covered market reproduced from an archived negative preserved in the collection of the Historical Museum of the City of Kraków.

The pragmatics behind the work on such reconstructions is always based on two fundamental components: archive research and an analysis of the archival material at hand. It is with such an approach that sketches and eventually final drawings of the architectural form of the object in question can emerge. Once produced, they can be reused to produce either digital or real-life mock-up of that object. In this particular case the plan was to come up with the latter. A significant problem emerged at the onset of the archive research, namely, how to establish the exact address of the original facility. Such information was indispensable to pursue a search for iconographic materials in the archival resources. As it turned out in the end, the covered market in Podgórze had a triple (sic) address from its very origins. The building was numbered 10 when approached from the direction of Kalwaryjska Street; when looked at from 3 Maja Street, the number was 7; and its number on Tadeusza Rejtana Street was 1. One of the materials that testify to this fact is a survey drawing made in 1908.

An analysis of the archival material gathered during the research began with archive photographs. In the end, the photos were used as complementary materials; however, they were the starting point for the reproduction of many details. The archival drawings underwent the same process. Their analysis in comparison with the archival photographs in stock enabled the determination of differences between the designs that had been retrieved and the building as it had actually been. The most important modification concerned the structure of the principal roof over the section of the market that accommodated butchers' stalls. There is no definite conclusion as to when the decision of that modification was conceived. Alterations were made to the south-western slope of the roof, bordering on estates on Kalwaryjska and Hugona Kołłątaja Streets. A crosswise stretch of roofing was removed from that slope, which re-

sulted in changing the concept of drainage down the valley where the eaves of that slope adjoined the neighbouring house. The drawings do not feature any drainage pipe that would channel the water from the valley to the roof over the bottom storey, and yet there can be seen in them a large semi-circular opening with a gargoyle. Ornamented pinnacle is not featured in that location in the drawings. Modifications were also made to the shape and location of a skylight in the roof over the butchers' stalls, which was moved in its entirety to the slope discussed above. The last in the series of alterations affected the structure of the roof over the stalls facing 3 Maja Street. The design provided for two pillars on which the eaves of that roof were to rest, but they eventually did not materialize.

The last stage in the reproduction was to come up with a visualization of the building in the form of an architectural mock-up, the ultimate product of the work on reconstructing the outer shape of the covered market. The information taken from written sources helped establish with pinpoint accuracy the date of a photograph showing the market from the direction of the junction of 3 Maja and Tadeusza Rejtana Streets. That picture was taken in 1902, when the corner section housed a shop called Mleczarnia katolicka A. Biedronia (A. Biedroń's Catholic diary). As a consequence, the building as it had been in that particular year was reproduced in the mock-up.

Everyone can see for themselves how successful these efforts have actually been – the mock-up has been on display at the main exhibition in the Museum of Podgórze, a branch of the Historical Museum of the City of Kraków, at 1 Powstańców Wielkopolskich Street.

Słowa kluczowe: Podgórze, handel, architektura, hala targowa, jatki

Keywords: Podgórze, trade, architecture, covered market, butchers' stalls

dnia 14^{go} Lutego 1901 roku

(...)

Budowa jatek¹.

Rada miejska postanawia wybudować murowane jatki rzeźnicze z kramami na zewnątrz na dotychczasowym miejscu.

2) Rada miejska zatwierdza sporządzone przez Budownictwo miejskie plany i kosztorys.

3) Rada miejska postanawia oddać w przedsiębiorstwo budowę jatek i poleca Magistratowi rozpisac licytację ofertową.

4) Rada miejska zatwierdza dotyczące warunki licytacyjne.

5) Rada miejska pomija na razie budowę sztucznej chłodni, ponieważ są nieznane koszty utrzymania tejże, a ogranicza się tylko do budowy lodowni².

¹ Na początku przez wzgląd na główną funkcję mówiono o tym budynku jatki, potem – zapewne pod wpływem mody – zaczęto nazywać go halą targową, co nie było pozbawione podstaw. Wszak z dwóch stron znajdowały się sklepy i kramy, w których handlowano zróżnicowanym asortymentem.

² Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej cyt. ANK), Akta miasta Podgórze, *Protokoły obrad Rady miejskiej podgórskiej od stycznia 1897 do 30^{go} września 1901*, Budowa jatek, sygn. P-8, lp. 2329, s. 457–458.

³ Projekt tego budynku, co potwierdza to cytowana na wstępie uchwała Rady Miejskiej, powstał w Biurze Budownictwa Miejskiego, tam też sporządzony został kosztorys całej inwestycji.

Podczas prac nad wystawą *Dwa miasta, dwa brzegi. W 100. rocznicę połączenia Podgórze i Krakowa (1915–2015)* zrodził się pomysł zrekonstruowania formy architektonicznej kilku nieistniejących już podgórskich budynków. Jedną z tych rekonstrukcji miała dotyczyć podgórskiej hali targowej³, która znajdowała się w północno-zachodnim narożniku skrzyżowania ulic Kalwaryjskiej i 3 Maja (obecnie

Teren przyszłej lokalizacji hali targowej. W miejscu tym znajdował się wolno stojący budynek murowany pod nr. 141 pośrodku obszernego placu, przylegającego jednym bokiem do ul. Kalwaryjskiej, fragment planu katastralnego *Gemeinde Stadt Podgorze Ost-Galizien, Pochier Kreis*, 1838, oprac. Franz Pierret; w zasobie ANK, sygn. Zb. Kart. II-313, s. 1

Widok hali od strony skrzyżowania ulic Kalwaryjskiej i 3 Maja. Budynek nosi ślady zmian w jego wystroju architektonicznym. Zniknęły ozdobne elementy wieńczące pilastry w elewacji wyższej części od ul. 3 Maja, brak też niektórych, podobnych elementów w części parterowej od ul. Kalwaryjskiej. Na dachu pojawiły się ponadto kominy w postaci blaszanych rur zwieńczonych kapturkiem. To właśnie to zdjęcie stało się inspiracją do podjęcia działań związanych z rekonstrukcją hali targowej w Podgórzu i w efekcie budowy jej makiety, *Hala targowa przy ul. Kalwaryjskiej*, ok. 1930, fot. Stanisław Kolowca, negatyw; w zbiorach MHK, nr inw. nr inw. MHK 3229/N

Legionów Józefa Piłsudskiego). Inspiracją do tych działań stała się fotografia hali, wykonana z archiwalnego negatywu zachowanego w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa⁴.

Pragmatyka postępowania w przypadku tego typu rekonstrukcji składa się zawsze z dwóch podstawowych etapów: kwerendy archiwalnej i analizy zebranego materiału archiwalnego. To w ich wyniku mogą powstać szkice, a na ich podstawie ostateczne rysunki pokazujące formę architektoniczną danego obiektu. Po ich sporządzeniu można wykonać cyfrowy lub rzeczywisty model danego obiektu. W tym przypadku z założenia końcowym efektem było wykonanie właśnie tego drugiego.

Kwerenda archiwalna

Już na samym początku pojawił się istotny problem ustalenia dokładnego adresu, pod jakim znajdował się budynek. Te dane były niezbędne do wszczęcia poszukiwań materiału ikonograficznego w zasobach archiwalnych. Problem ten występuje bardzo często w przypadku budynków, które zostały wyburzone, a na pozostałym po nich miejscu nie wzniesiono nowego obiektu lub, co gorsza, nastąpił podział własnościowej działki, na której wyburzony obiekt się znajdował.

W naszym przypadku w miejscu hali znajduje się obecnie rozbudowywany kilkakrotnie węzeł komunikacyjny i sąsiadujący z nim niewielki pawilon handlowy. Do tego nazwy dwóch z ulic, przy których obiekt był zlokalizowany, zmieniały kilkakrotnie swoją nazwę. Ulica Kalwaryjska w okresie PRL-u została przemianowana na Pstrowskiego, by w roku 1990 powrócić do dawnej nazwy⁵. Zmiana nazwy nastąpiła również w przypadku krzyżującej się z Kalwaryjską ulicy 3 Maja. W Krakowie już od 1912 roku istniała ulica o takiej nazwie⁶, więc po połączeniu Podgórze i Krakowa tę podgóorską przemianowano na ulicę Legionów⁷. Ponowna zmiana nazwy nastąpiła w roku 1951⁸, kiedy nadano jej nazwę Walerego Wróblewskiego⁹, w 1959 roku¹⁰ zmienioną na Stanisława Cekiery¹¹. Podobnie jak ulica Kalwaryjska i ta ulica w 1990 roku powróciła do nazwy z okresu międzywojennego, czyli Legionów¹². Trzecia z ulic, przy której znajdowała hala, to ulica Rejtana¹³, ta na całe szczęście od momentu nadania jej tej nazwy w roku 1900¹⁴ utrzymuje ją po dziś dzień. Już tylko z powyższego powodu kwestia adresu hali targowej musiała być mocno zagmatwana.

Jak się ostatecznie okazało, podgórska hala targowa od samego początku miała potrójny adres (sic!). Od strony ulicy Kalwaryjskiej występowała pod numerem 10, od ulicy 3 Maja pod numerem 7, a od Rejtana pod numerem 1. Potwierdzeniem tego faktu jest m.in. szkic połowy sporządzony w 1908 roku¹⁵.

Stopniowe odkrywanie tajemnicy adresu hali przełożyło się na odkrywanie kolejnych materiałów archiwalnych. W tym miejscu należy zaznaczyć, że celem kwerendy było dotarcie do materiałów mogących pomóc jedynie w rekonstrukcji formy architektonicznej, a nie odtworzeniu pełnej historii budynku. Główny nacisk w kwerendzie postawiono na zbiory Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (w tym zbiory dawnego Domu Historii Podgórze przekazane do MHK), zasób Archiwum Narodowego w Krakowie (ANK), oraz kwerendę zasobów dostępnych w internecie, w tym Narodowego Archiwum Cyfrowego (NAC), Biblioteki Narodowej i Österreichische Nationalbibliothek. Uzupełnienie stanowiły poszukiwania w licznych wydawnictwach, m.in. związanych z setną rocznicą połączenia Krakowa i Podgórze. W efekcie zgromadzony został zespół archiwaliów, które stanowiły podstawę przeprowadzonej rekonstrukcji:

1. Fotografie archiwalne

a) *Hala targowa przy ul. Kalwaryjskiej* – widok narożny hali od strony skrzyżowania Kalwaryjskiej i Legionów, odbitka z negatywu w zbiorach MHK, nr inw. MHK-3229/N,

b) *Hala targowa* – widok narożny hali od strony skrzyżowania ulic 3 Maja i Kołłątaja, fotografia w zasobie ANK, Zbiór Fotograficzny, sygn. AV-1390,

c) *Podgórze, ul. 3 Maja*, reprodukcja pocztówki ze zbiorów Marka Sosenki, publikowana w: Sosenko Marek: *Podgórze na dawnych pocztówkach*. Kraków 2015, s. 77,

d) *Hala targowa w Podgórzu*, fotografia w zasobie ANK, nr inw. Zbiór Fotograficzny, sygn. A V-1388,

e) *Hala targowa w Podgórzu* – widok narożny od strony ulicy Kalwaryjskiej i 3 Maja, reprodukcja pocztówki ze zbiorów Marka Sosenki, opublikowana w: Sosenko Marek: *Podgórze na dawnych pocztówkach*. Kraków 2015, s. 87,

f) zdjęcie rzeźników przed halą targową w Podgórzu, kopia cyfrowa udostępniona Domowi Historii Podgórze przez Konrada Myślika,

⁴ *Hala targowa przy ul. Kalwaryjskiej*, fot. Stanisław Kolowca, ok. 1930, negatyw, MHK, nr inw. MHK 3229/N.

⁵ Supranowicz Elżbieta: *Nazwy ulic Krakowa*. Kraków 1995. Kalwaryjska, s. 68.

⁶ *Ibidem*. 3 Maja, s. 98.

⁷ *Ibidem*. Legionów, s. 91.

⁸ *Loc. cit.*

⁹ Walery Wróblewski (1836–1908), działacz rewolucyjno-demokratyczny, jeden z dowódców powstania styczniowego, generał Komuny Paryskiej, działacz Zagranicznego Związku Socjalistów Polskich, za: Dubacki Leonard: *Walery Wróblewski (1836–1908)*. „Przegląd Socjalistyczny” [online]. [dostęp 27 października 2016]. Dostępny w internecie: <http://www.przegląd-socjalistyczny.pl/wielcy-socjali->

[ci/189-aziemski](http://www.przegląd-socjalistyczny.pl/wielcy-socjali-).

¹⁰ Supranowicz Elżbieta: *Nazwy...* Legionów, s. 91.

¹¹ Stanisław Cekiery (1902–1943), krawiec, członek Rady Miejskiej Krakowa, działacz robotniczy i związkowy, mieszkał przy pobliskiej ul. Zamojskiego, za: *ibidem*, s. 91.

¹² Obecnie jej oficjalna nazwa brzmi: Legionów Józefa Piłsudskiego.

¹³ Tadeusz Rejtan (1746–1780), poseł z województwa nowogrodzkiego na sejm w 1773 r., wslawiony bohaterskim oporem przeciw decyzji o I rozbiórce Polski, za: Supranowicz Elżbieta: *Nazwy...*, s. 136.

¹⁴ *Loc. cit.*

¹⁵ *Szkic połowy № 3 Gmina Podgórze w Galicji*, szkic pomiarowy, ANK, Biuro Pomiarowe Urzędu Miasta Krakowa, sygn. 29/1407/25, s. 4.

g) zdjęcie lotnicze centrum starego Podgórza, cyfrowa kopia fotografii w zbiorach Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie,

h) *Otwarcie mostu Józefa Piłsudskiego na Wiśle w Krakowie*, cyfrowa kopia fotografii w zasobie NAC, sygn. 1-G-3456-5,

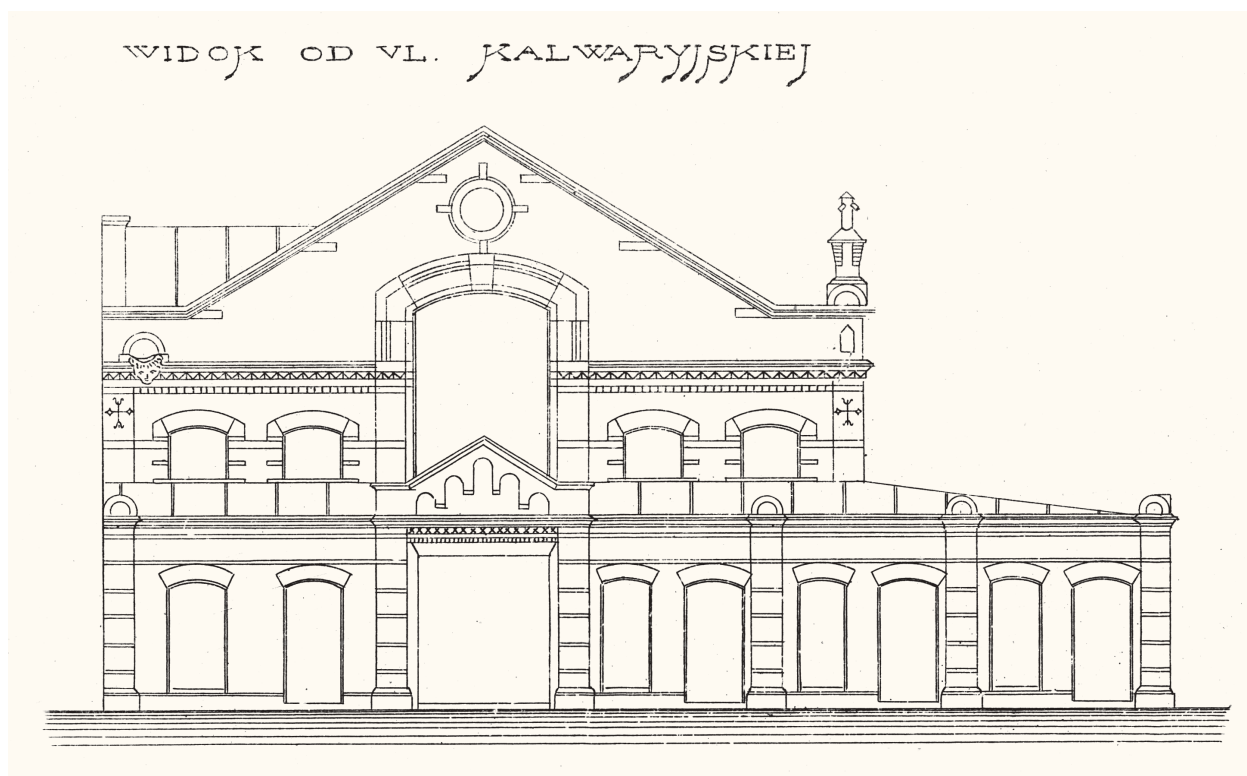
i) *Budowa nowej linii tramwajowej w Krakowie*, fotografia w „Ilustrowanym Kurierze Codziennym” 1925, nr 280, z 12 października, s. 5,

j) *Krakau*, cyfrowa kopia niemieckiego zdjęcia lotniczego Krakowa z nieznanego zasobu, dostępna obecnie (dostęp 25 listopada 2017) na stronie serwisu internetowego foto-

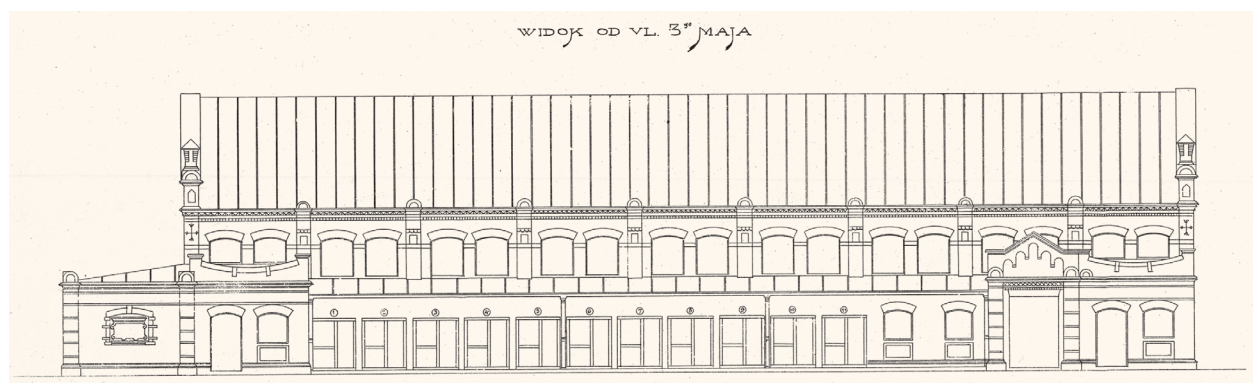
polska.eu pod adresem <http://fotopolska.eu/972919,foto.html?o=b58387&p=1>,

k) *Krakau*, cyfrowa kopia niemieckiego zdjęcia lotniczego Krakowa z zasobu National Archives at College Park, dostępna obecnie (dostęp 25 listopada 2017) w serwisie fotopolska.eu pod adresem <http://fotopolska.eu/1057400,foto.html?o=b58387&p=1>,

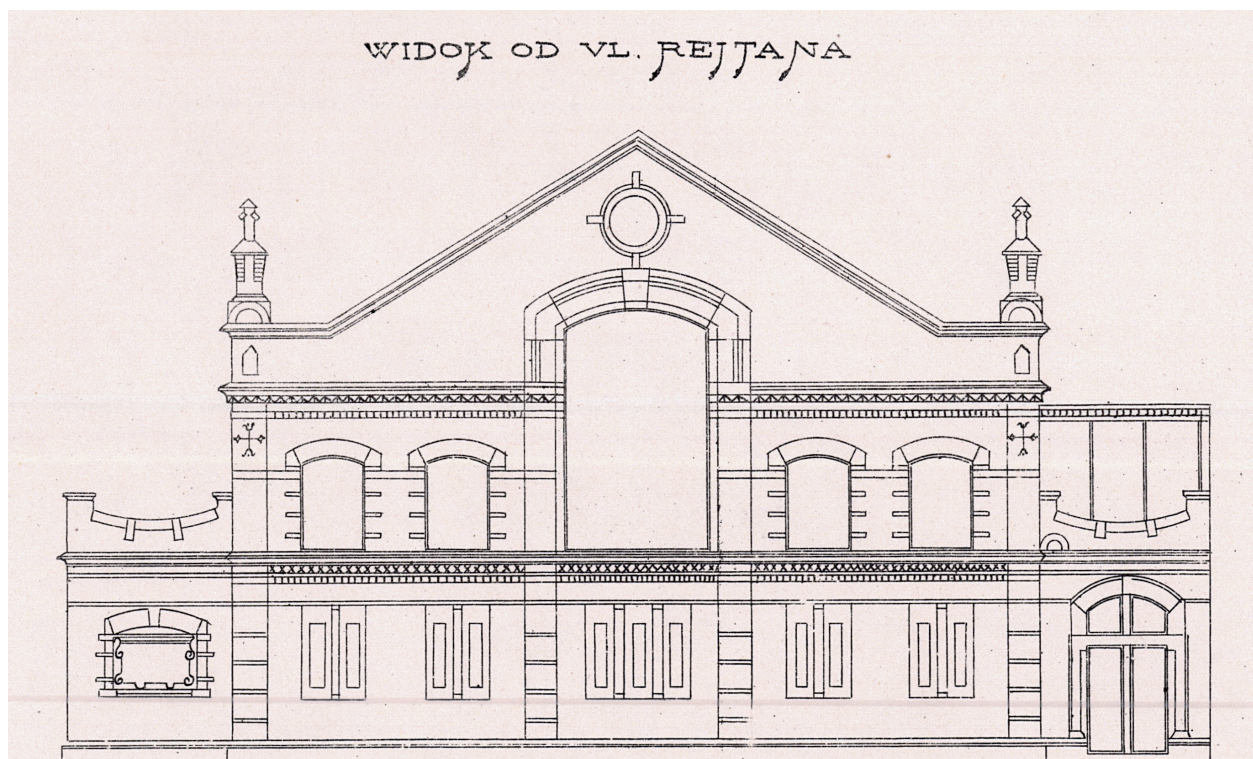
l) *Krakau*, cyfrowa kopia niemieckiego zdjęcia lotniczego Krakowa z zasobu National Archives at College Park, dostępna obecnie (dostęp 25 listopada 2017) w serwisie fotopolska.eu pod adresem <http://fotopolska.eu/1058833,foto.html?o=b58387&p=1>.

Projekt elewacji hali targowej od strony ul. Kalwaryjskiej, fragment *Planu hali targowej postawić się mającej na parc. bud. 19/2 przy ulicy Kalwaryjskiej w Podgórzu*; w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 318

Projekt elewacji hali targowej od strony ul. 3 Maja, fragment *Planu hali targowej postawić się mającej na parc. bud. 19/2 przy ulicy Kalwaryjskiej w Podgórzu*; w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 318

Projekt elewacji hali targowej od strony ul. Rejtana, fragment *Planu hali targowej postawić się mającej na parc. bud. 19/2 przy ulicy Kalwaryjskiej w Podgórzu*; w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 318

2. Projekty architektoniczne

a) *Plan hali targowej postawić się mającej na parc. bud. 19/2 przy ulicy Kalwaryjskiej w Podgórzu*, projekt architektoniczny w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 318,

b) *Plan hali targowej wybudować się mającej na parc. bud. 19/2 przy ulicy Kalwaryjskiej w podgórzu*, projekt architektoniczny w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 319,

c) Detale architektoniczne elewacji frontowej hali targowej w Podgórzu, projekt architektoniczny w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 322,

d) *Plan hali targowej na par. bud. 19/2 przy ulicy Kalwaryjskiej w Podgórzu*, projekt architektoniczny w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 323,

e) fragmentaryczne przekroje i rzuty hali targowej w Podgórzu, projekt architektoniczny w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 327,

f) *Więzba dachu*, projekt architektoniczny w zasobie ANK, Archiwum planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 329,

g) *Projekt przebudowy hali targowej w Podgórzu przy ul. Kalwaryjskiej L. 10*, szkicowy projekt architektoniczny w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 334.

3. Materiały kartograficzne

a) *Szkic polowy № 3 Gmina Podgórze w Galicji*, w zasobie ANK, Biuro Pomiarowe Urzędu Miasta Krakowa, sygn. 29/1407/25, s. 4,

b) *Król. wolne miasto Podgórze*, plan sytuacyjno-wysokościowy w zasobie ANK, Zbiór Kartograficzny, sygn. II-316, s. 1,

c) *Projekt kanalizacji Podgórza*, w zasobie ANK, Zbiór Kartograficzny, sygn. II-315, s. 7,

d) *Szczegółowy plan Krakowa z przyległymi gminami stan z 1947 roku*, plan sytuacyjny, dostępny obecnie (dostęp 25 listopada 2017 r.) na stronie serwisu internetowego Mapster pod adresem <http://igrek.amzp.pl/1755351>.

4. Dokumenty tekstowe

a) *Protokoły obrad Rady miejskiej podgórskiej od stycznia 1897 do 30^{go} września 1901*, w zasobie ANK, Akta miasta Podgórza, sygn. P-8

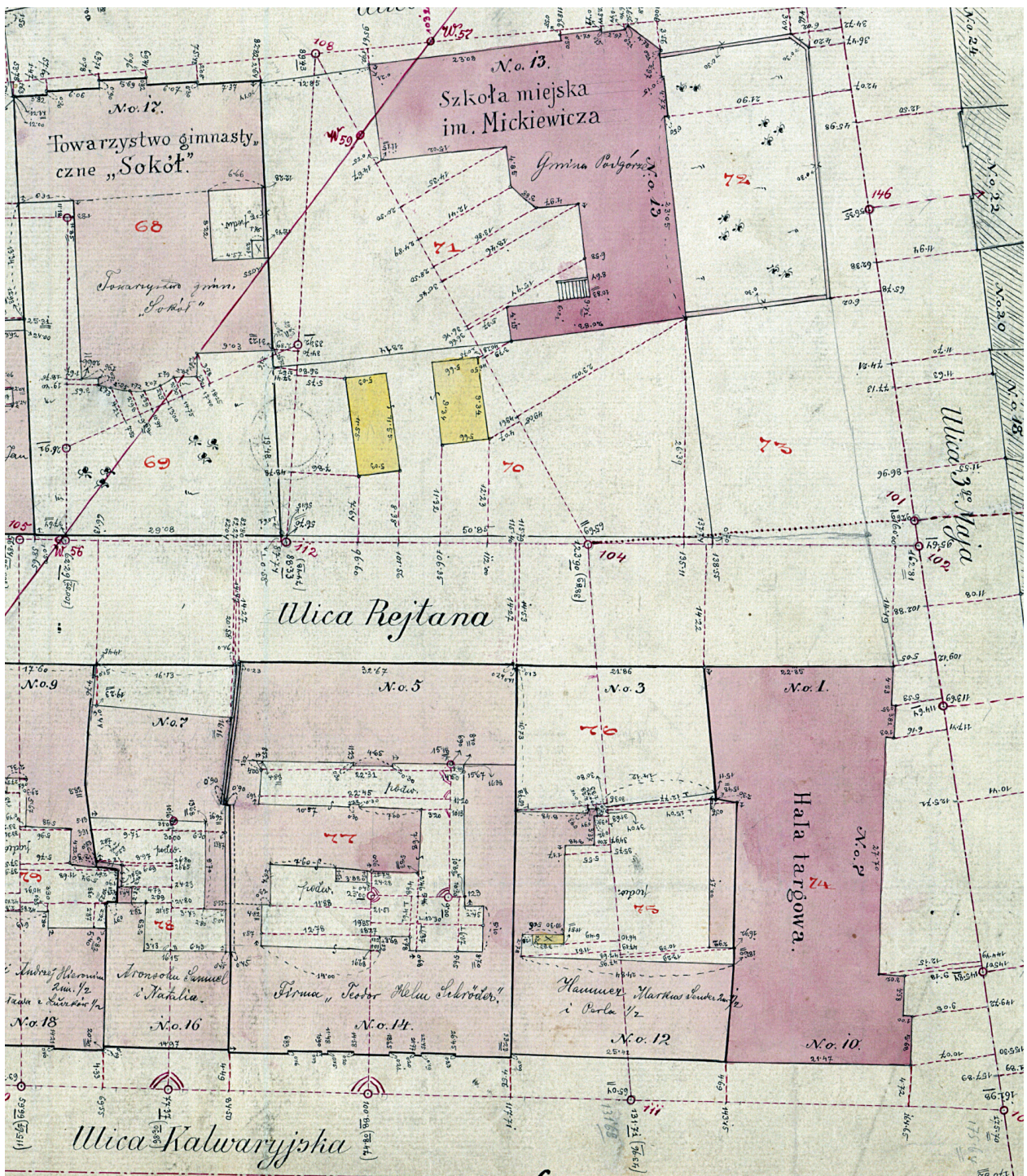
b) *Księga uchwał Rady miejskiej w Podgórzu od r. 1901*, w zasobie ANK, Akta miasta Podgórza, sygn. P-9.

Analiza zgromadzonego materiału archiwalnego

Praca zaczęła się od analizy fotografii archiwalnych. Mimo że w ostateczności okazały się one materiałem uzupełniającym, to jednak stanowiły punkt wyjścia i umożliwiły odtworzenie licznych detali.

Kluczowe były tu dwie fotografie: ujęcie pokazujące halę na początku lat trzydziestych XX wieku od strony narożnika ulic Kalwaryjskiej i Legionów¹⁶ oraz pokazujące

¹⁶ *Hala targowa...*, nr inw. MHK-3229/N.

137

Szkic pomiarowy pokazujący lokalizację wybudowanej hali targowej. To m.in. na tym planie doskonale jest widoczna potrójna numeracja budynku, przypisana osobno do każdej z ulic. Budynek od strony ul. Kalwaryjskiej miał nr 10, od strony ulicy 3 Maja nr 7, a od strony ul. Rejtana nr 1, *Szkic połowy N° 3 Gmina Podgórze w Galicji*; w zasobie ANK, Biuro Pomiarowe Urzędu Miasta Krakowa, sygn. 29/1407/25, s. 4

budynek w roku 1902¹⁷ od strony narożnika ulic Kołłątaja i 3 Maja¹⁸. Choć wykonanie obu fotografii dzieli około 30 lat, to pozwoliły one na zorientowanie się w ogólnym kształcie bryły, a dzięki ich szczegółowości możliwe było zapoznanie się z licznymi detalami elewacji.

Na podstawie analizy tego materiału fotograficznego można było stwierdzić, że bryła hali składała się niejako z dwóch podstawowych części: wyższej (jednopiętrowej), stanowiącej trzon budynku i mieszczącej jatkę mięsne, oraz szeregu parterowych przybudówek, okalających ściśle bu-

dynek od strony ulic Kalwaryjskiej i 3 Maja (późniejszej Legionów). Część wyższa przekryta była dwuspadowym dachem i zorientowana szczytami ku ulicom Kalwaryjskiej i Kołłątaja. Przybudówki w większości miały dachy

¹⁷ Kwestię datowania tej fotografii przedstawię w dalszej części niniejszego artykułu.

¹⁸ *Hala targowa*, 1902, autor fotografii nieznan, odbitka fotograficzna, ANK, Zbiór Fotograficzny, sygn. AV-1390.

pulpitowe o małym kącie nachylenia połąci. Wyjątek stanowiły tutaj poprzecznie do nich ustawione dwuspadowe daszki na wejściach do jatek od strony ulic Kalwaryjskiej i 3 Maja.

Wszystkie elewacje hali miały wykończenie z cegły w dwóch kolorach (czerwony i piaskowy) z kamiennymi wstawkami. Pokrycie dachów natomiast było blaszane. Analiza porównawcza obu fotografii wykazała, że główna bryła budynku w ciągu tych 30 lat nie uległa zmianie, nastąpiła natomiast degradacja występującego na niej detalu architektonicznego oraz pojawiły się oznaki pewnych drobnych zmian poeksploatacyjnych.

Pod względem formy i kompozycji architektonicznej najbardziej okazałe budynek prezentował się od strony ulicy Kalwaryjskiej. Mimo całego zamieszania adresowego, śmiało można mówić o tym, że właśnie od tej strony znajdował się jego elewacja frontowa¹⁹. Składała się z dwóch przesuniętych względem siebie płaszczyzn: ściany parterowej przybudówki i cofniętej w stosunku do niej wyższej ściany szczytowej jatek. Całość została powiązana kompozycyjnie elementami umieszczonymi w linii podłużnej osi symetrii części wyższej budynku.

Szczytowa ściana jatek miała symetryczny układ, podkreślony przez duże okno, zwieńczone płaskim łukiem. Całość była podzielona liniami gzymsów i pilastrów na cztery pola. Centralne, z ozdobną kamiennie-cegłą oprawą, w całości wypełnione było przez wspomniane powyżej wielkie okno. Po obu jego stronach znajdowało się jeszcze po jednym polu z dwoma oknami każde. Również te okna zwieńczone były płaskimi łukami. Całości symetrycznej kompozycji dopełniała umieszczona osiowo nad centralnym oknem rzeźba przedstawiająca głowę byka lub wołu²⁰, wpisana w okrągłą, ozdobnie oprawioną niszę, i wprawiony osiowo w wielkie okno zegar z okrągłą tarczą. Ostatnie z pól znajdujące się ponad wymienionymi już trzema polami miało kształt leżącego na dłuższym boku trójkąta równoramiennego. Jego końce były odgięte ku górze, tworząc prostokątne podstawy pod stylizowane sterczyń. Ozdobny gzyms przecinający ścianę, dochodząc do centralnego wielkiego okna, przerywał się, ale miał kontynuację w postaci ozdobnego pasa wchodzącego w skład metalowej konstrukcji okna. Jego linia pokrywała się z gzymsem okapowym na ścianie bocznej i była zdublowana przez kamienny pas o odmiennym kolorze i fakturze, przebiegający poniżej gzymsu, na poziomie górnej części mniejszych okien. Również górna linia szczytu ściany jatek była zwieńczona gzymsem, ale mniej ozdobnym. Nieco zaskakującym detalem, przelamującym symetrię, był umieszczony przy lewej krawędzi budynku kamienny maszkaron, z którego paszczy wypuszczona została

rynna odwadniająca kosz dachowy pomiędzy jatkami a przylegającą do nich w tym miejscu sąsiednią kamienicą.

Wysunięta ku ulicy przybudówka miała elewację o liniowym, poziomym układzie, podzieloną pilastrami na pięć mniej więcej jednakowej szerokości pól. Całość zyskała optyczną podbudowę w postaci kamiennie-cegłanego cokołu. Od góry natomiast wieńczył ją ozdobny, ceglany gzyms, poprzerywany półkolistymi nadstawami na każdym z pilastrów. Głównym elementem kompozycji tej ściany było drugie od lewej pole, znajdujące na przedłużeniu podłużnej osi jatek. Zostało ono nadbudowane powyżej linii górnego gzymsu przez dodanie ozdobnego szczytu, nawiązującego formą do zwieńczenia ściany szczytowej jatek. Praktycznie całą powierzchnię tego pola wypełnia prostokątny otwór wejścia do hali, z ozdobną oprawą wykonaną z profilowanych cegieł i zamykany niezwykle dekoracyjną, najprawdopodobniej kutą, metalową kratą. Pozostałe pola miały podobny układ, w każdym z nich znajdowały się po dwa łukowato sklepione otwory. Lewy zawsze był oknem, a prawy drzwiami prowadzącymi do lokalu handlowego skrytego za tą ścianą.

Podobna w swojej formie była tylna elewacja, od strony ulicy Kołłątaja²¹. Różniła się od elewacji frontowej tym, że była jednopłaszczyznowa. Umieszczone na niej gzymsy i płaskie pilastry dzieliły ją na dziewięć pól. W efekcie otrzymano symetryczną, wielopolową kompozycję, składającą się z trzech podstawowych części: poziomego, pięciopolowego pasa na poziomie parteru, oddzielonego od niego gzymsem trzech pól pierwszego piętra i trójkątnego szczytu wspartego na rozbudowanym gzymsem, będącym kontynuacją gzymsu okapowego ściany bocznej. Całość, podobnie jak elewacja frontowa, osadzona była na kamiennie-cegłanym cokole. Symetrię tego układu mocno podkreślają osiowo osadzone, duże, łukowato sklepione okno oraz dwie stylizowane sterczyń, identyczne z tymi na frontonie budynku, a także stylizowane atyki na bocznych przybudówkach. W pasie dolnym w trzech środkowych polach wykonane zostały wnęki powtarzające rytm okien znajdujących się w ścianie szczytowej. Również w tej elewacji znajdziemy zaskakujący detal, przykuwający uwagę patrzącego. Tym razem była to prostokątna, kamienna tablica z ozdobnym kartuszem. Wmurowano ją w ozdobnie obramioną wnękę na ścianie lewej przybudówki – tej znajdującej się od strony ulicy 3 Maja. Jest to element tym bardziej zaskakujący, że jak to pokazała analiza dostępnego materiału ikonograficznego, jej pole tekstowe pozostało puste. Nie wryto na nim żadnego napisu. Pamiętać należy, że na podobnych tablicach wmurowywanych w ściany innych obiektów miejskich w Podgórzu umieszczana była najczęściej krótka informacja dotycząca danego obiektu²².

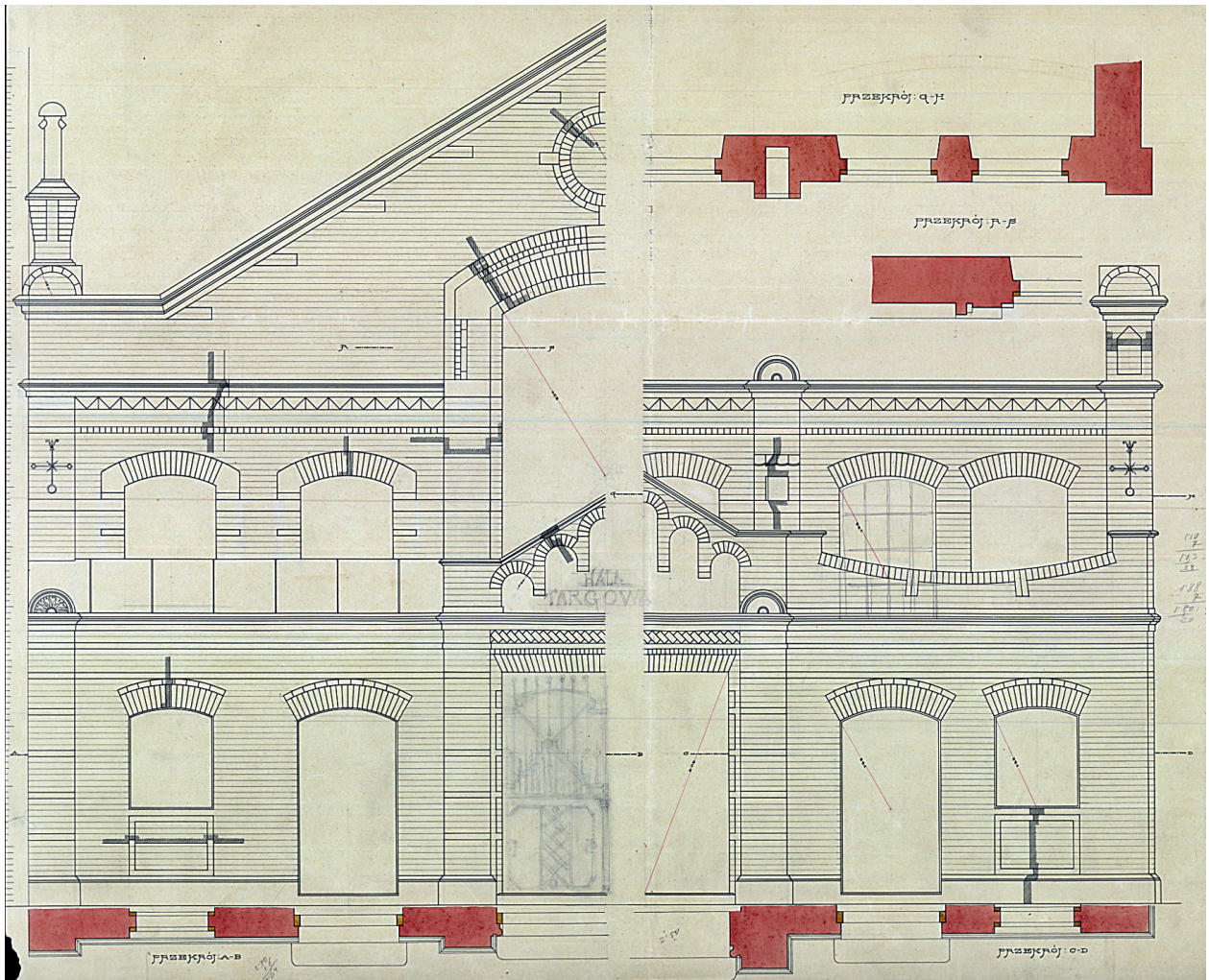
¹⁹ Na potrzeby niniejszego tekstu elewację od strony ul. 3 Maja / Legionów będę nazywał elewacją boczną (bokiem budynku), natomiast elewację od strony ul. Kołłątaja – tylną (tyłem budynku).

²⁰ To jednoznacznie dawało znak, że w tym budynku znajdują się jatki mięsne.

²¹ Pokazuje ją fotografia *Hala targowa...*, sygn. AV-1390.

²² Przykładem może być tu tablica fundacyjna z lodowni miejskiej, na której wryto napis o następującej treści: VERBA VOLANT, CRYPTA MANENT LODOWNIA WYKUTA W SKALE

W CZASIE ZARZĄDU BURMISTRZA FLORYA NANOWACKIEGO R.P. 1877^{GO}. Była ona umieszczona nad wejściem do groty w zboczu podgórskich Krzemionek, w której urządzono lodownię miejską. Oryginalna sentencja łacińska brzmi *verba volant, scripta manent* (słowa ulatują, pisma pozostają), tu natomiast czytamy *verba volant, crypta manet* (słowa ulatują, krypta czeka), inspiracją do tej zmiany było zapewne miejsce, w którym planowano tablicę umieścić. Obecnie częściowo zrekonstruowana tablica znajduje się w zbiorach MHK i jest eksponowana na wystawie stałej w Muzeum Podgórza.

Projekt detalu elewacji frontowej hali targowej od strony ul. Kalwaryjskiej. Rysunek pokazuje szczegółowo zarówno układ wstęgu ceglanoego na elewacji, jak i jej bogatą tektynę. Okna kramów w części parterowej zrealizowano ostatecznie w innym kształcie. Miały one większą wysokość, przez co nie posiadały ozdobnego podokiennika. Na rysunku widoczna jest także szkicowo opracowana forma kraty wejścia od ul. Kalwaryjskiej. Również ten element został ostatecznie odmiennie zrealizowany, *Detale architektoniczne elewacji frontowej hali targowej w Podgórzu*; w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 322

Najbardziej rozbudowana pod względem swojej tektyni była wielopłaszczyznowa elewacja boczna od strony ulicy 3 Maja (późniejszej Legionów). Na jej strukturę składała się górująca nad całością podłużna, boczna elewacja jatek oraz wysunięta ku przodowi elewacja szeregu parterowych przybudówek, zajmujących całą szerokość budynku.

Elewacja jatek podzielona została przez pilastry na dziewięć pól, zwieńczonych od góry gzymsem okapowym, z dzielącymi go półokrągłymi, ozdobnymi nastawami ustawionymi nad każdym z pilastrów, z wyjątkiem obu skrajnych spośród nich. Nad nimi bowiem umieszczone zostały stylizowane sterczyny, o których była mowa przy okazji opisu elewacji frontowej i tylnej. Przez całą szerokość elewacji biegł poziomo pas z bloków kamiennych, łączący się z identycznymi pasami na obu elewacjach szczytowych. Bezpośrednio nad nim w pilastrach znajdowały się otwory wylotowe szachtów wentylacyjnych, zabezpieczone od góry przed opadami daszkami z dachówki karpówki. Ten ostatni element nadawał pilastrów formę przypominającą szkarpy wzmacniające konstrukcję zewnętrznych ścian budynków.

Natomiast w podłużnej, wielopłaszczyznowej elewacji przybudówek mieliśmy do czynienia z prawdziwą feerią różnorodnych form, połączonych jednak sprawnie w spójną całość. Patrząc od strony lewej (od ulicy Kalwaryjskiej), najpierw znajdowała się boczna ściana przybudówki frontowej z dwoma narożnymi pilastrami, zakończonymi ozdobnymi, półokrągłymi nadstawkami i gzymsem między nimi. Pośrodku tej ściany umieszczono drugą kamienną tablicę, identyczną jak ta na tylnej elewacji. Potem kolejna przybudówka, nieco cofnięta do tyłu. Ta dla odmiany zwieńczona była stylizowaną attyką, z oknem i wejściem do lokalu sklepowego od strony ulicy. Oba otwory zwieńczone podobnie jak te w elewacji frontowej. Następna przybudówka to długi szereg wąskich kramów, cofnięty znacząco w stosunku do dwóch powyższych przybudówek, z głębokim podcieniem przykrytym pulpitowym dachem o małym spadku.

Potem znajdowało się boczne wejście do budynku, w swojej formie niemal identyczne do tego z elewacji frontowej. Różnica polegała głównie na tym, że otworu nie zamykała żadna krata. Płaszczyzna jego elewacji była zlokaliz-

zowana pomiędzy płaszczyzną ściany kramów i krawędzią okapu zadaszenia przed nimi.

I na koniec znajdowała się, cofnięta w stosunku do wejścia bocznego, ściana ostatniej przybudówki, również mieszczącej lokal handlowy.

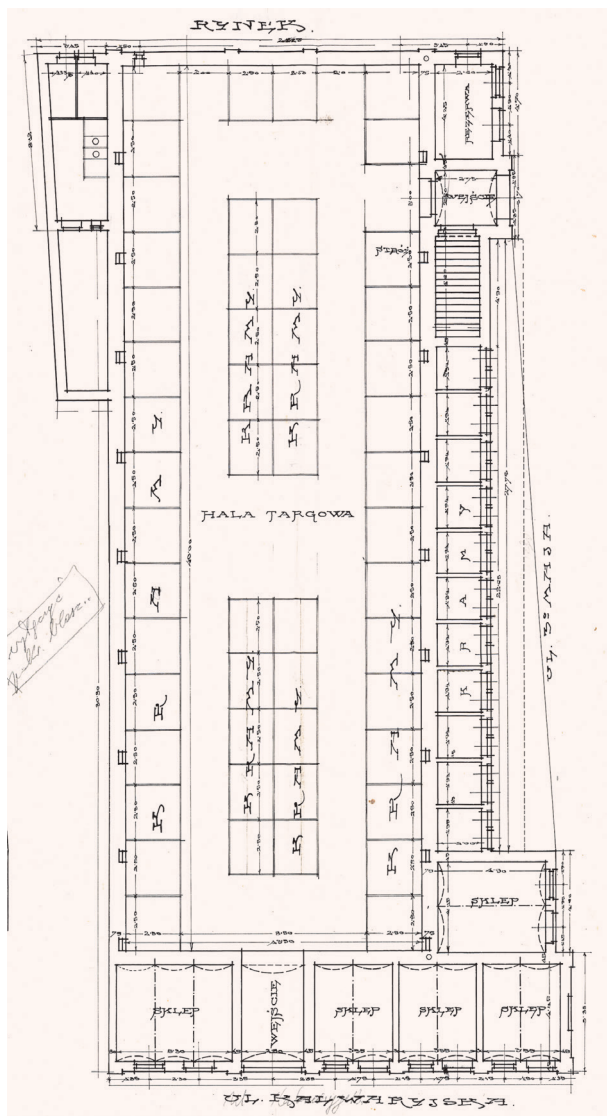
Najwięcej problemów przysporzyło odtworzenie ostatniej elewacji, tej od strony sąsiadujących z halą budynków przy ulicach Kalwaryjskiej i Kołłątaja. Niezwykle przydatna w tym względzie okazała się technika komputerowa. Udało się bowiem odnaleźć w krakowskim Muzeum Lotnictwa Polskiego cyfrową kopię zdjęcia lotniczego²³ pokazującego centrum Podgórze w latach dwudziestych XX wieku. Szczęśliwie zdjęcie zrobiono tak, że ściana ta jest na nim widoczna, a kopia cyfrowa była dobrej jakości, posiadała odpowiednie parametry techniczne. Korzystając z wielokrotnego powiększenia pliku graficznego, poddanego przed tym cyfrowej obróbce, udało się otrzymać obraz pokazujący na tyle dokładnie, że możliwe było odtworzenie wyglądu tej elewacji.

Ponieważ była to praktycznie ściana zbudowana na granicy własnościowej działek, była pozbawiona całkowicie okien. Składała się z podłużnej ściany bocznej jatek oraz wysuniętych do przodu ścian dwóch przybudówek.

Materiał ikonograficzny pozwolił oprócz już wymienionych wcześniej detali architektonicznych określić wygląd sztyldów znajdujących się nad poszczególnymi sklepami, tabliczek z nazwami ulic, tabliczek adresowych, ozdobnych elementów ślusarskich itp. Wszystko to przełożyło się w dalszym etapie prac na możliwość szczegółowego odtworzenia wystroju elewacji rekonstruowanego budynku.

Wróćmy jeszcze do wspomnianych wcześniej zmian w wyglądzie budynku, jakie udało się zaobserwować, porównując archiwalne fotografie. Degradacja detalu architektonicznego, o której wcześniej wspomniałem, polegała głównie na zniknięciu większości ozdobnych nastaw nad pilastrami, zarówno tymi w parterowej przybudówce, jak i głównym budynku jatek. Co do zmian powstałych w wyniku eksploatacji to najbardziej rzuca się w oczy pojawienie się na dachu przybudówek licznych kominków. Trudno jest obecnie dociec, czy były to wyloty wentylacyjne, czy też kominy urządzeń, którymi ogrzewano pomieszczenia sklepowe. Ostatnią ze zmian jest zatarcie się kolorystyki elewacji (pasy z jasnej cegły na tle elewacji wykonanej z cegły czerwonej) w wyniku zabrudzenia elewacji.

Przy każdej takiej pracy niezbędne jest na pewnym etapie sporządzenie rysunków widoków wszystkich elewacji, rzuty budynku pokazujące co najmniej jego zewnętrzny obrys i rzut dachu. W naszym przypadku szczęśliwie udało się odnaleźć projekty architektoniczne hali, zachowane w postaci kilku kartonów pokazujących lokalizację budynku, jego ele-

Projektowany rzut hali targowej, doskonale widoczny jest na niej funkcjonalny podział części handlowej obiektu. Składała się ona z głównego pomieszczenia podzielonego na szereg mniejszych kramów z wewnętrzną okólną „uliczką”, szeregiem sklepów od strony ulicy Kalwaryjskiej i 3 Maja oraz zewnętrznymi kramami od strony tej ostatniej, fragment *Planu hali targowej na par. bud. 19/2 przy ulicy Kalwaryjskiej w Podgórzu*; w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 323

wacje, przekroje i rzuty. Dzięki temu, że część z tych rysunków była wyskalowana, w późniejszych pracach można było pominąć etap wykonywania precyzyjnych rysunków wykonawczych do makiety pokazującej zrekonstruowaną formę.

W znalezionym podczas kwerendy archiwalnej materiale rysunkowym wyróżniają się trzy grupy rysunków, posiadające wspólne cechy w technice i sposobie ich wykonania:

1. rysunki architektoniczne wykonane tuszem na kartonie i pokolorowane akwarelą, opisane odręcznym pismem o jednakowym charakterze pisma, wykonanym piórem ze stalówką do kaligrafii – pokazują one fragmentaryczne przekroje i rzuty projektowanego budynku²⁴ oraz rzut jego więźby dachowej²⁵;

2. rysunki architektoniczne również wykonane tuszem na kartonie i pokolorowane akwarelą, ale opisane pismem

²³ Zdjęcie lotnicze centrum starego Podgórze, cyfrowa kopia fotografii, Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie, bez nr inw.

²⁴ *Fragmentaryczne przekroje i rzuty hali targowej w Podgórzu*, projekt architektoniczny, ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 327.

²⁵ *Więźba dachu*, projekt architektoniczny, ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 329.

odrębnym o odmiennym kroju – przedstawiają elewacje budynku i jego przekroje²⁶ oraz alternatywne rozwiązania detalu elewacji od strony ulicy Kalwaryjskiej²⁷;

3. rysunek architektoniczny wykonany tuszem na kalce tekstylnej²⁸ i jego światłokopia²⁹ na kartonie – przedstawiający rzuty piwnic, parteru i dachu hali.

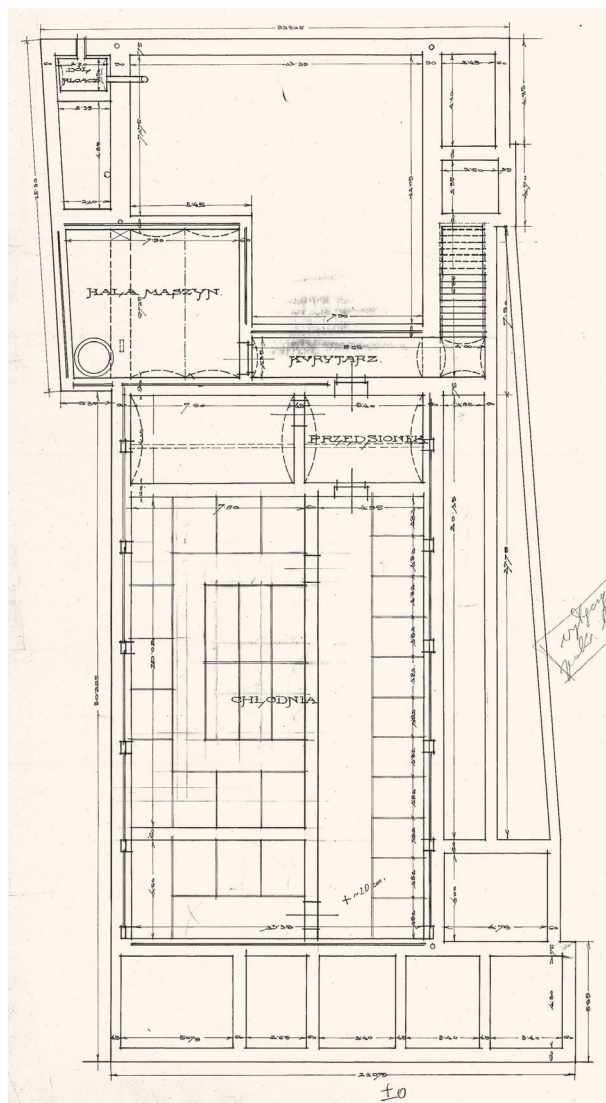
Analiza porównawcza powyższych rysunków pozwala na uporządkowanie ich pod kątem czasu ich sporządzenia. Niewątpliwie rysunki z grupy pierwszej są najstarsze spośród nich. Świadczy o tym trapezowy rzut budynku jatek, widoczny na planszy z projektem więźby dachowej. Wiadomo natomiast, że ostatecznie zrealizowano budynek o rzucie prostokątnym, co potwierdza m.in. szkic połowy z 1908 roku³⁰.

Jako kolejne musiały powstać rysunki z grupy drugiej. Analizując bowiem widok elewacji od strony ulic Kalwaryjskiej i Kołłątaja, widać, że są one jednakowej szerokości, co świadczy o prostokątnym planie rzutu tego budynku.

W następnej kolejności wykonano rysunek z pozycji trzeciej. Przedstawia on budynek o prostokątnym rzucie budynku jatek. Dodatkowo argumentem jest tutaj to, że rysunek wykonany na kalce płóciennej nosi ślady usunięcia z jego tytułu frazy „wybudować się mającej” i pozostawienia tytułu *Plan hali targowej na par. bud. 19/2 przy ul. Kalwaryjskiej w Podgórzu*.

Potwierdzeniem wprowadzenia zmian dokonanych w trakcie projektowania budynku jest zapis w protokole z posiedzenia Rady Miejskiej z 18 kwietnia 1901 roku: „Budowa jatek. Rada miejska zatwierdza zmienione plany na budowę jatek oraz dotyczący kosztorys i postanawia wykonać budowę we własnej administracji”³¹. O tym, że zapis ten dotyczy rekonstruowanego budynku, świadczy zapis wcześniejszy w tychże protokołach. Pod datą 14 lutego 1901 roku zapisano: „Budowa jatek. Rada miejska postanawia wybudować murowane jatki rzeźnicze z kramami na zewnątrz na dotychczasowym miejscu”³². Zmiany te dotyczyły w głównej mierze formy głównej hali przeznaczonej na jatki miejskie. W pierwszej koncepcji miały one, dostosowując się do przebiegu ulicy 3 Maja, mieć rzut na planie trapezu, z ukośnym bokiem od tejże ulicy. Patrząc na plan więźby dachowej w tej koncepcji, widać, że takie rozwiązanie komplikowało niepotrzebnie układ konstrukcyjny dachu nad tą częścią budynku. Musiałby on bowiem albo mieć ukośną kalenicę – położoną wyżej od strony Kalwaryjskiej, albo zmienne nachylenie połączeń dachowych. Oba te rozwiązania pod względem konstrukcyjnym i estetycznym w ówczesnym czasie nie były raczej do przyjęcia. Ostatecznie skończyło się na schodkowej linii elewacji od strony ulicy 3 Maja.

Wydaje się, że również kwestia rozwiązania kosza pomiędzy okapem dachu a sąsiadującą z nim kamienicą uległa zmianie na etapie zmian w przygotowaniu ostatecznego

Projektowany rzut piwnic pod halą targową. Przeważającą przestrzeń tej kondygnacji zajmowała duża chłodnia podzielona na mniejsze komórki, to w nich sprzedający przechowywali mięso. Jak wynika z zachowanych archiwaliów, zrezygnowano, przynajmniej na początku funkcjonowania hali, z mechanicznego systemu chłodzenia tych pomieszczeń, fragment *Planu hali targowej na par. bud. 19/2 przy ulicy Kalwaryjskiej w Podgórzu*; w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 323

projektu. Na pierwszych rysunkach w widoku elewacji od strony ulicy Kalwaryjskiej widoczny jest poprzeczny daszek, który znikł w późniejszych rozwiązaniach, chociaż jego ślad jest widoczny na rzucie dachu³³ uznany przez mnie jako ten, który został skierowany do realizacji.

²⁶ *Plan hali targowej wybudować się mającej na par. bud. 19/2 przy ulicy Kalwaryjskiej w Podgórzu*, projekt architektoniczny, ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 319.

²⁷ *Detale architektoniczne elewacji frontowej hali targowej w Podgórzu*, projekt architektoniczny, ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 322.

²⁸ *Plan hali targowej na par. bud. 19/2 przy ulicy Kalwaryjskiej w Pod-*

górzu, projekt architektoniczny, ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 323.

²⁹ *Plan hali targowej...*, s. 323.

³⁰ *Szkic połowy N° 3 Gmina Podgórze...*

³¹ *Protokoły obrad Rady miejskiej...* Budowa jatek, lp. 2373, s. 472.

³² *Protokoły obrad Rady miejskiej...*, lp. 2329, s. 457.

³³ *Plan hali targowej...*, s. 323.

Ostatnia z dużych zmian na etapie projektowania dotyczyła funkcji piwnic pod budynkiem. Na rzucie piwnic pokazanym w projekcie przeznaczonym do realizacji z opisu wynika, że w piwnicach miała zostać umieszczona chłodnia z agregatami chłodniczymi w osobnym pomieszczeniu. Jednak w 1901 roku podczas akceptowania projektu hali i podjęcia decyzji o jej budowie Rada Miejska zrezygnowała z urządzania w piwnicach „sztucznej chłodni” i zastąpienia ją „lodownią”³⁴.

Niezależnie od ewolucji budynku w trakcie projektowania pewne założenia pozostały niezmiennie. Miał to być budynek w całości murowany, składający się z obszernej, podpiwniczonej hali, otoczonej z dwóch stron zwartym ciągiem lokali handlowych. Większe z nich miały pełnić funkcję pomieszczeń sklepowych, mniejsze miały być otwartymi na ulicę straganami z poprzedzającym je zadaszeniem. Piwnice chciano przeznaczyć na w pełni zmechanizowaną chłodnię, a obszerne pomieszczenie ponad nimi miało służyć do ustawienia w nim kilkudziesięciu straganów do handlu mięsem. Do głównego budynku jatek miały prowadzić dwa wejścia: od ulicy Kalwaryjskiej i 3 Maja. To drugie miało też umożliwiać zejście schodami do piwnicy. Dzięki rzutom projektowanej hali³⁵ dowiadujemy się również o tym, że w małej przybudówce od strony zachodniej miał być urządzonej publiczny szalet z wejściem od ulicy Kołtataja.

Pewną ciekawostką stanowi zapis na jednym z rzutów³⁶. Otóż przy ścianie od strony Kołtataja umieszczono napis „rynek”. Może to oznaczać chęć wykorzystania niezabudowanego terenu pomiędzy budynkiem szkoły przy ulicy Sokolskiej a projektowaną halą na lokalizację w tym miejscu placu handlowego. Jak wiadomo, planu tego nigdy nie zrealizowano.

Analiza porównawcza powyższych rysunków z posiadanymi fotografiami archiwalnymi pozwoliła zidentyfikować różnice pomiędzy odnalezionymi projektami a ostatecznie zrealizowanym budynkiem. Najpoważniejsza zmiana dotyczyła wspomnianej już powyżej konstrukcji głównego dachu nad halą jatek. Trudno jednoznacznie orzec, kiedy się na nią zdecydowano. Zmianie uległa połącz od strony południowo-zachodniej, sąsiadująca z posesjami przy ulicach Kalwaryjskiej i Kołtataja. Usunięto z niej poprzeczny daszek, zmieniając koncepcję odwodnienia kosza powstałego ze styku okapu tej połącz z sąsiadującą kamienicą. Na rysunkach brak było rury spustowej odprowadzającej wodę z kosza na dach nad częścią parterową, a widać na nich duży, półkolisty otwór z rygiaczem. Na rysunkach brak też w tym miejscu stylizowanej sterczyny. Zmiana dotyczyła również kształtu i lokalizacji świetlika w dachu nad halą jatek. W całości przeniesiono go na wspomnianą powyżej połącz. Ostatnia ze zmian odnosi się do konstrukcji zadaszenia przed kramami od strony ulicy 3 Maja. W projekcie przewidywano wsparcie ich okapu na dwóch słupach, z których ostatecznie zrezygnowano.

W efekcie końcowym powstał budynek o eklektycznym kostiumie architektonicznym. W ogólnym wyrazie dominują

rozwiązania stylistyczne charakterystyczne dla obiektów użytkowych przełomu XIX i XX wieku. Nieotynkowana ceglana elewacja, stalowe okna z drobnymi podziałami, sklepione płaskimi łukami, dachy o niewielkim nachyleniu połącz to cechy, jakie nadawano wówczas wielu obiektom użytkowym, w tym również obiektom przemysłowym, jak np. zabudowania fabryki Peterseima na krakowskich Grzegórkach. Chcąc nieco dodać formie budynku prestiżowego wyglądu, zastosowano tu ozdobne detale, jak maskaron, z którego wypuszczona jest narożna rynna, rzeźby byczych głów umieszczone na elewacjach szczytowych, ozdobne, kamienne tablice, stalowa krata wejścia od ulicy Kalwaryjskiej czy też charakterystyczne sterczyny ustawione w narożnikach głównego budynku. Jednak analiza całościowa budynku, zarówno jego formy architektonicznej, jak i układu funkcjonalnego, pokazuje, że twórca (twórcy) tego budynku główny nacisk położył na jego funkcjonalność, traktując kostium architektoniczny drugoplanowo. Dobitnie świadczy o tym brak stylistycznej spójności pomiędzy wspomnianymi powyżej detalami architektonicznymi. Mimo to powstał obiekt, któremu nie brak było swoistego uroku, docenianego również współcześnie.

Sporządzenie rekonstrukcji formy architektonicznej budynku

Jak już wspominałem, rekonstruując formę architektoniczną jakiegokolwiek budynku, przychodzi moment, w którym należy sporządzić rysunki pokazujące go w sposób możliwie najbardziej szczegółowy. Pragmatyka sporządzania takich rysunków sprawia, że najpierw odtwarza się jego ogólny zarys, który potem jest uszczegóławiany w miarę możliwości. W przypadku rekonstrukcji, których wynikiem ma być zbudowanie cyfrowego modelu 3D lub modelu fizycznego, sporządza się powyższe rysunki w formie szkicowej.

Ponieważ w naszym przypadku efektem końcowym miała być budowa fizycznego modelu, potrzebne były jedynie informacje dotyczące jego zewnętrznej formy. Dlatego też, wobec odnalezienia projektów hali, podjęta została decyzja o pracy przy budowie modelu na podstawie tych rysunków, uzupełnionych w momencie opracowywania detalu informacjami ukrytymi w archiwalnych fotografiach.

Niezwykle pracochłonne okazało się odtworzenie sztyków sklepowych, jakie zawieszono były na budynku hali targowej. Chcąc w tym względzie otrzymać jak najprawdziwszy obraz, konieczne okazało się wybranie jak najdokładniej czasu, dla którego rekonstrukcja ma być wykonana. Dlatego podjąłem próbę odtworzenia listy najemców lokali w parterowych przybudówkach podgórskiej hali. Pomocne w tym względzie okazały się zachowane w zasobach Archiwum Narodowego w Krakowie księgi z protokołami posiedzeń Rady Miejskiej. Pierwszymi, którzy wynajęli sklepy w nowo wybudowanym obiekcie, byli Mojżesz Holzer, Florentyn Götz i Józef Michalik³⁷. Objęli oni w użytkowanie od 1 stycznia 1902 roku odpowiednio sklepy nr 1, nr 3 i nr 4. Wszystkie te lokale miały wejście od strony Kalwaryjskiej, gdzie sklep nr 1 był pierwszym od lewej, a sklep nr 4 pierwszym od prawej lokalem handlowym. Pozostałe pomieszczenia sklepowe wynajęte zostały w na-

³⁴ *Protokoły obrad Rady miejskiej...*, lp. 2329, s. 458.

³⁵ *Plan hali targowej...*, s. 323.

³⁶ *Loc. cit.*

³⁷ ANK, Akta miasta Podgórze, *Księga uchwał Rady miejskiej w Podgórzu od r. 1901 r.*, Wynajęcie sklepów i kramów w hali targowej, sygn. P-9, lp. 2594, s. 31.

Widok hali targowej od strony skrzyżowania ulic 3 Maja i Rejtana. To właśnie ta fotografia posłużyła jako główne źródło wiedzy o formie hali odtworzonej w postaci makiety. Była też inspiracją do stworzenia scenki rodzajowej wokół makiety hali, z zamiataczem ulic w roli głównej. Na zdjęciu postać zamiatacza została wyretuszowana, ale jest dobrze widoczna w dużym powiększeniu fotografii, 1902, autor fotografii nieznan; w zasobie ANK, Zbiór Fotograficzny, sygn. AV-1390

Widok wnętrza hali targowej w Podgórzu. Widoczne są na nim drewniane kramy jatek w hali głównej, w których sprzedawano mięso. Na sztyldach umieszczonych nad kramami można odczytać imiona i nazwiska poszczególnych właścicieli. Ponad kramami dobrze widoczna jest drewniana konstrukcja dachu razem ze świetlikiem w jednej z połączy dachowych, biegnącym wzdłuż kalenicy, 1902, autor fotografii nieznan; w zasobie ANK, Zbiór Fotograficzny, sygn. sygn. AV-1390

stępującej kolejności: Wolfowi Hirschprungowi sklep nr 5 od 1 czerwca 1902 roku³⁸, Antoniemu Biedroniowi sklep nr 6 od 1 października 1902 roku³⁹. W kolejnych zapisach pojawiły się dwie kluczowe informacje. Pierwsza z nich mówiła o tym, że Antoni Biedroń odnawia wynajem sklepu nr 6 do końca marca 1903 roku⁴⁰, druga – że ten sam lokal od 16 czerwca 1903 roku wynajmuje Marcin Dziewoński⁴¹. Informacja o okresie, w którym wynajmował lokal sklepowy Antoni Biedroń, po pierwsze pomogła w miarę precy-

zyjnie określić datę wykonania fotografii pokazującej halę targową od strony skrzyżowania ulic 3 Maja i Kołłataja, będącą w zasobach Archiwum Narodowego w Krakowie⁴². Ponieważ widać na niej zawieszony nad wejściem do lokalu nr 6 szyld Mleczarnia katolicka A. BIEDRONIA, musiano ją zrobić pomiędzy 1 października 1902 a 31 marca 1903 roku. Jako że drzewa widoczne w lewym dolnym rogu kadru mają liście, przypuszczać można, że fotografia powstała nie później niż na początku listopada 1902 roku. Po drugiej natomiast informacja ta sprawiła, że dzięki powyższemu zdecydowano o odtworzeniu formy architektonicznej hali z tego okresu. Wszak ustalenie wyglądu dwóch kolejnych sztyldów było proste. Sztyldy „M. Holzer” i „J. Michalik” widoczne są jeszcze na fotografii wykonanej przez Stanisława Kolowcę na początku lat trzydziestych XX wieku⁴³.

Ostatecznie zapadła decyzja, że odtworzony będzie właśnie wygląd hali z okresu, w którym sklep nr 6 wynajmowany był przez A. Biedronia na potrzebę prowadzenia w nim Mleczarni katolickiej. Dlatego też nad sklepem nr 3 odtworzony został na podstawie pocztówki⁴⁴ z epoki sztyld piekarni

³⁸ *Ibidem*, Wynajęcie sklepu W. Hirschprungowi, lp. 2722, s. 63.

³⁹ *Ibidem*, Wynajęcie Antoniemu Biedroniowi sklepu, lp. 2816, s. 83.

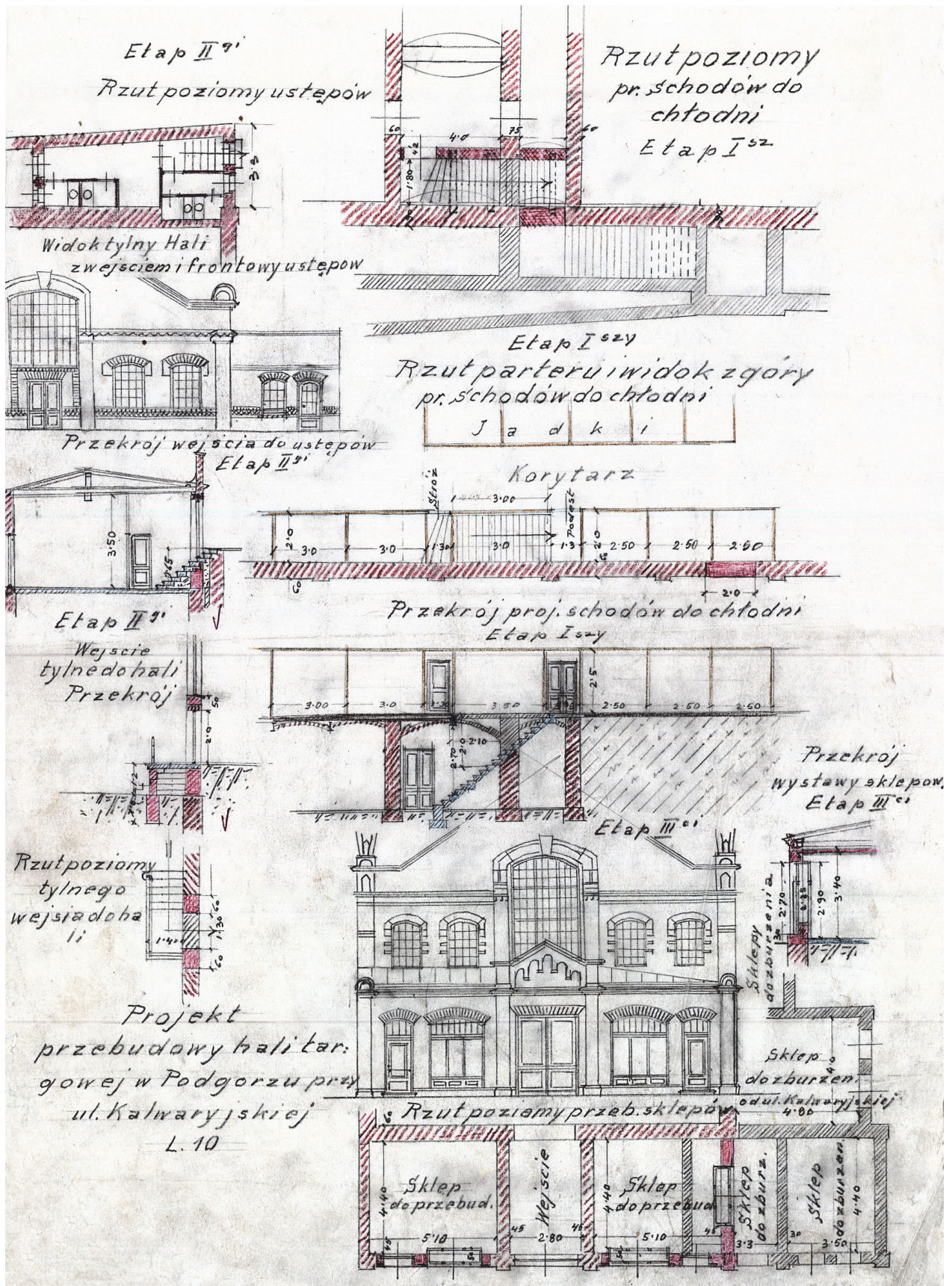
⁴⁰ *Ibidem*, Wynajęcie Antoniemu Biedroniowi..., s. 114.

⁴¹ *Ibidem*, Wynajęcie sklepu N° 6 M. Dziewońskiemu, lp. 2999, s. 139.

⁴² *Hala targowa...*, sygn. AV-1390.

⁴³ *Hala targowa...*, nr inw. MHK-3229/N.

⁴⁴ Sosenko Marek: *Podgórze na dawnych pocztówkach*. Kraków 2015, s. 87.

Szkicowo opracowana koncepcja częściowego wyburzenia hali targowej w związku z realizacją linii tramwajowej w ul. Legionów Józefa Piłsudskiego (dawniej 3 Maja). Zakładała ona wyburzenie parterowych przybudówek od strony ul. Legionów Piłsudskiego przy jednoczesnym pozostawieniu hali głównej i parterowej przybudówki od strony ul. Kalwaryjskiej, Plan przebudowy hali targowej w Podgórzu przy ul. Kalwaryjskiej L. 10; w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 334a

Makieta hali targowej w Podgórzu, rekonstrukcja i wykonanie Robert Gawęł, 2017, fot. Andrzej Janikowski

Makieta hali targowej w Podgórzu, rekonstrukcja i wykonanie Robert Gawęł, 2017, fot. Andrzej Janikowski

Florentyna Götza. Niestety w żaden sposób nie było możliwe odtworzenie szyldu nad sklepem nr 5, widocznego na fotografii⁴⁵ z tego okresu. Dlatego miejsce to pozostało puste na modelu.

Po jego wykonaniu jako końcowego etapu rekonstrukcji pojawiła się kwestia ożywienia całości przez dodanie kilku elementów osadzających naszą rekonstrukcję w realiach ówczesnego Podgórza. Tu znowu pomocne okazały się zgromadzone w ramach kwerendy archiwalne wizerunki hali wraz z jej otoczeniem. Przyglądając się im po raz wtóry, wybrałem trzy elementy, które się na nich pojawiają: wóz konny na fotografii z 1902 roku⁴⁶, skrzynka pocztowa na fotografii Stanisława Kolowcy⁴⁷ i dwukołowy wózek widoczny na pocztówce z początku XX wieku⁴⁸.

Podczas prac nad odtwarzaniem wyglądu wspomnianego wozu doszło do ciekawego odkrycia. Powiększając ten fragment zdjęcia w celu odczytania widocznego na jego burcie napisu⁴⁹, zauważyłem, że w jego bezpośredniej bliskości występuje dziwna plama. Po bliższym jej przyglądnięciu okazało się, że jest to ślad po wyretuszowaniu postaci zamiatającej ulicę. Usunięto ją ze zdjęcia, gdyż zapewne była jedynie cieniem, wynikającym z długiego naświetlania kliszy. Takie ludzkie fantomy pojawiają się często, pozostawiane na fotografiach z tamtego okresu. Tu zdecydowano się ją wyretuszować. Do całej sytuacji pasowałby wspomniany

wóz, którego konstrukcja nasuwa na myśl wozy, jakich używano w wielu miastach do wywozu nieczystości.

W przypadku skrzynki pocztowej znajdującej się na fotografii z okresu Drugiej Rzeczypospolitej, na wykonanym modelu zamieniono ją na skrzynkę z okresu Austro-Węgier. Całość została uzupełniona jeszcze dwiema postaciami – mężczyzny sprzątającego ulicę i drugiego, siedzącego na dyszlu dwukołowego wózka. Przy odtwarzaniu ich ubioru kierowałem się licznymi fotografiami, na których są widoczne postaci na tle ówczesnego Podgórza.

Na ile podjęte wysiłki okazały się efektywne, można się przekonać, odwiedzając wystawę stałą w Muzeum Podgórza, będącym oddziałem Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, gdzie eksponowana jest powyższa makieta hali targowej w Podgórzu.

⁴⁵ *Hala targowa...*, sygn. AV-1390.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Hala targowa...*, nr inw. MHK-3229/N.

⁴⁸ Sosenko Marek: *Podgórze...*, s. 77.

⁴⁹ Na bocznej burcie wozu wypisano JAN PROCHOWSKI. Bez wątplenia jest to imię i nazwisko właściciela pojazdu, a co za tym idzie – są to również personalia wyretuszowanej postaci, zajmującej się utrzymaniem czystości w Podgórzu. Niestety nie udało się w sposób wiarygodny zweryfikować tej ostatniej kwestii.

Makieta hali targowej w Podgórzu (fragment), rekonstrukcja i wykonanie Robert Gawel, 2017, fot. Andrzej Janikowski

Bonus

Podczas prac nad rekonstrukcją formy architektonicznej podgórskiej hali targowej udało się zweryfikować datę jej wyburzenia. Początkowo przyjmowałem powielaną w wielu miejscach tezę o wyburzeniu obiektu w momencie wybudowania mostu Piłsudskiego, w ramach przebudowy ulicy Legionów związanej z połączeniem jej z tym mostem i planami przeprowadzenia tamtędy linii tramwajowej. Jednak wraz z dotarciem do zdjęć lotniczych⁵⁰ z widocznym Podgórzem na przełomie lat 1943 i 1944 teza ta stała się w mojej ocenie bezpodstawa. Na wszystkich tych trzech zdjęciach widać wyraźnie stojącą halę targową. Jak się okazało, prawda jak zwykle leżała po środku. Przekonały mnie o tym:

- szkic, na który wcześniej nie zwróciłem uwagi, chociaż miałem go w rękach, zatytułowany *Plan przerobienia hali targowej w Podgórzu przy ulicy Kalwaryjskiej l. 10*⁵¹,

- dokumentacja architektoniczna *Hala targowa*⁵², w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM Kalwaryjska 10, f. 717,

- dokumentacja architektoniczna *Pstrowskiego 10*⁵³, w zasobie ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM Pstrowskiego 10, f.717.

Wszystkie one dotyczyły przebudowy hali przez wyburzenie przybudówek od strony ulicy Legionów Józefa Piłsudskiego. Zapoznawszy się z nimi, sięgnąłem jeszcze raz po wspomniane zdjęcia lotnicze, tym razem w możliwie największym powiększeniu. Analiza cienia rzucanego przez budynek hali

potwierdziła taki stan rzeczy. Tak więc okazało się, że zarówno ci, którzy uznawali halę za wyburzoną, jak i ci, którzy twierdzili, że nadal stała, byli w błędzie. Ostatecznie budynek zniknął z powierzchni ziemi wraz z przebudową skrzyżowania ulic Kalwaryjskiej i Legionów w związku z uruchomieniem pod koniec lat czterdziestych XX wieku linii tramwajowej biegnącej przez most i ulicę Legionów.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie

Akta miasta Podgórza, *Protokoły obrad Rady miejskiej podgórskiej od stycznia 1897 do 30^{go} września 1901*, sygn. P-8

Akta miasta Podgórza, *Księga uchwał Rady miejskiej w Podgórzu od r. 1901 r.*, sygn. P-9

Źródła drukowane i internetowe

Dubacki Leonard: *Walery Wróblewski (1836–1908)*. „Przegląd Socjalistyczny” [online]. [dostęp 27 października 2016]. Dostępny w internecie: <http://www.przegląd-socjalistyczny.pl/wielcy-socjalicy/189-aziemski>

Sosenko Marek: *Podgórze na dawnych pocztówkach*. Kraków 2015

Supranowicz Elżbieta: *Nazwy ulic Krakowa*. Kraków 1995

⁵⁰ *Krakau*, cyfrowa kopia zdjęcia lotniczego, 1943–1944, nieznaną zasób, <http://fotopolska.eu/972919,foto.html?o=b58387&p=1> [dostęp 25 listopada 2017]; *Krakau*, cyfrowa kopia zdjęcia lotniczego, 1944, National Archives at College Park, <http://fotopolska.eu/1057400,foto.html?o=b58387&p=1> [dostęp 25 listopada 2017]; *Krakau*, cyfrowa kopia zdjęcia lotniczego, 1944, National Archives at College Park, <http://fotopolska.eu/1058833,foto.html?o=b58387&p=1> [dostęp 25 listopada 2017].

⁵¹ *Plan przebudowy hali targowej w Podgórzu przy ul. Kalwaryjskiej L. 10*, projekt architektoniczny, ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM TAU BUP 8, s. 334a.

⁵² *Hala targowa*, dokumentacja architektoniczna, ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM Kalwaryjska 10, f. 717.

⁵³ *Pstrowskiego 10*, dokumentacja architektoniczna, ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. ABM Pstrowskiego 10, f.717.